

(Research Article)

An analysis of linguistic codes in reading 53rd letter of Nahj al-Balagha with an emphasis on Pierre Giraud's semiotics approach

Fahimeh Ghorban¹, Ali Doodman Kooshki^{2*}, Ali Salimi³,
Mohammad Nabi Ahmadi⁴

Submit Date: 13 December 2022

Revise Date: 8 February 2023

Accept Date: 25 February 2023

Publication Date: 16 March 2023

(Page 73-95)

Abstract

Texts are always open to interpretation, but the use of codes is a linguistic ability, a branch of semiotics based on literary criticism that offers a different and more active reading of the text. Codes actualize the potential capacities of the text and decoding reveals its latent meanings. The method of this research is descriptive-analytical, with an emphasis on the semiotic approach. Through this approach, an investigation was conducted on the linguistic codes of the 53rd letter of Nahj al-Balagha, based on the theory of Pierre Guiraud. The aim was to determine how Guiraud's linguistic codes were employed in explaining the content of governmental command in this letter and in expressing the relationships between officials and the people. It was finally determined that the linguistic signs of the mentioned letter are the result of the interaction of logical, aesthetic and social codes manifested in three axes; the commander has strong control over the forces under his command; Threatening dangers to a healthy government system; and the divine-human combination of governance. Logical codes in letter include the signs that deal with the human aspects and are clear and objective and are accepted based on human reason and logic and in most cases revolves around justice as a political strategy and a necessary executive plan. The aesthetic codes of the letter in the permitted rhetorical styles, metaphor,

1. PhD student of Arabic language and literature, faculty of literature and humanities, Razi University, Kermanshah, Iran

2. Assistant Professor, Department of Arabic Language and Literature, Faculty of Literature and Humanities, Razi University, Kermanshah, Iran

3. Professor, Department of Arabic Language and Literature, Faculty of Literature and Humanities, Razi University, Kermanshah, Iran

4. Associate Professor, Department of Arabic Language and Literature, Faculty of Literature and Humanities, Razi University, Kermanshah, Iran

*: Corresponding Author:

Email: a.dodman@razi.ac.ir

How to cite this article: Ghorbani, F., Doodman Kooshki, A., Salimi, A., Ahmadi, M. N. (2023). An analysis of linguistic codes in reading 53rd letter of Nahj al-Balagha with an emphasis on Pierre Giraud's semiotics approach, *Quarterly Journal of Nahj al-Balagha Research*, 10(40), 73-95. DOI: 10.22084/NAHJ.2023.27857.2932

irony, and simile express the relationship between literature and art; they have expressed the principles of the relationship between the ruler and the subjects with rhetorical forms. Social codes of the letter, include religion, occupational groups, names, titles and tone of speech.

Keywords: Nahj al-Balagha, Codes, Semiotics, Pierre Giraud.

Extended Abstract

1. Introduction

Semiotics is a branch of literary criticism and has an interdisciplinary approach and is used in the examination of all kinds of literary and artistic texts. In semiotics, we deal with signs and significations. A sign has two components, the signifier and the signified, and the purpose of semiotics is to discover the signifieds and to understand them. From the communication between these two, the signification is formed. Explicit and implicit signification are two forms of signification, and they are in opposition to each other. Explicit or direct implication is the primary connection between the signifier and the signified in the mind of the reader. The conflict between the signifier and the signified creates a code. A code is a tool whose decoding leads to the understanding of the concepts beyond the appearance and hidden in the text, and with the effect it creates on the audience, the message is transmitted and communication is formed. Semiologists pay special attention to the codes of the text and the relationships between them, and in semiotic analysis, the signs that have a meaning and are encoded in the context of the text are examined.

2. Theoretical framework

One of the important issues in any society is management matters and the principles of establishing communication between different social classes. It is through the recognition of signs and behavioral messages of individuals that relationships are formed. The 53rd letter of Nahj al-Balagheh is a text with management and government content and its concepts include all kinds of relationships in different fields of life, including social, political, economic, legal and cultural, which does not belong to a specific period and is beyond the dimension of time and space. The issues raised in this letter overlap with the daily issues of any society. Imam (a.s.) presents communication themes in the framework of codes in different parts of the letter.

3. Research method

The present research tries to examine the signs and codes of letter 53 of Nahj al-Balagheh and find out their meanings; therefore, it has extracted and analyzed the codes according to the classification of Pierre Girou, in order to find the communication solutions provided by Imam (a.s.) in the comprehensive management programs and agents' relations with different strata of society in social, political, religious, economic and cultural fields.

4. Conclusion

By examining the Pierre Giroud's semiotic codes in the 53rd letter of Nahj al-Balagha, it was found that the letter has a symbolic addressee and actually includes a collective action. According to the content of governance and statecraft, three main axes can be observed in the letter, including: the strong control of the commander over his subordinates; the threats to a healthy system of governance; and the divine-human combination of affairs in governance. The frequent use of the imperative verb is a sign of the dominance of the spirit of domination within the letter. The set of words that can be seen in the axes refer to many concepts in social, religious, economic, political and cultural fields with implicit meanings. The concept of social and behavioral justice is one of the logical codes that has been explained through empirical experiences and linguistic expressions. Its audience is the governing body, which is responsible for three axes: control and domination in line with the necessity and importance of implementing justice, acting as a threat to the system in case of its absence among different social classes, and the divine-human axis in order to establish justice in religious affairs, fulfill divine commands, address human matters, and ensure their rights. In the orders of Imam Ali (a.s.), when the discussion of rights between the ruler and the people and the patterns of communication between them is discussed, he used implicit signification and rhetorical techniques such as metaphor, irony, majaz, and simile in order to stimulate the emotions and emotions of the audience to the mind. The challenge is to search for the intended meaning among the meanings of the words that are in the field of aesthetic codes. In social codes, the religious and moral identity of agents is of great importance, and Imam (a.s.) emphasized it more in the axis of threats to the system; Because being adorned with these two identities will be the most important factor in implementing social, behavioral and economic justice.

References [In Persian]

- Ahmadi, B. (1370). *Text structure and interpretation; Semiology and structuralism*. Tehran: Nashr-e Markaz.
- Anne Marie, D. (1380). *An introduction to semiotics*. Translated by Muzaffar Kahraman, Abadan: Nashr-e Porsesh.
- Chandler, D. (1387). *Fundamentals of semiotics*, Translated by Mehdi Parsa. Tehran: Entesharat-e Surah Mehr.
- Ghaemi, M. and Mohammadi, M. (1400). The relationship between grammatical voice and author's thought (In Imam Ali's letter to Malik Ashtar Nakhai) *Quarterly Quarterly Journal of Nahj al-Balagha*, No. 9(36), 61-82.
- Giddens, A. (1378). *Modernity and individuality: Society and personal identity in the new era*. Translated by Nasser Movafaqian. Tehran: Nashr-e Nei.
- Guiraud, P. (1380). *Semiotics*. Translated by Mohammad Nabawi. Tehran: Agah.
- Hall, S. (1393). *Meaning, Culture and social life*. Translated by Ahmad Gul Mohammadi. Tehran: Nashr-e Nei.
- Jenkins, R. (1381). *Social Identity*. Translated by Touraj Yar Ahmadi. Tehran: Nashr va pazhoheesh-e Shirazeh.
- Khaqani Isfahani, M. and Qasim Peyvandi, Z. (1390). Investigating the cognitive style of Imam Ali's (a.s.) government order to Malik Ashtar, *Quarterly Journal of Ketab Qayem*, No.1(3), 129-144.
- Safavi, K. (1393). *Getting to know the semiotics of literature*. Tehran: Nashr-e Gisoom.
- Safavi, K. (1377). *Linguistics and literature*. Tehran: Hermes.
- Saussure, F. de (1392). *Cours de general linguistique*. Translated by Kourosh Safavi. Tehran: Hermes.
- Sebeok, T. A. (1391). *Signs, an introduction to semiotics*. Translated by Mohsen Nobakht. Tehran: Nashr-e Elmi.
- Sojoodi, F. (1387). *Applied semiotics*. Tehran: Nashr-e Elmi.
- Van Leeuwen, Th. (1395). *Getting to know the social semiotics of linguistic gems*. Translated by Mohsen Nobakht. Tehran: Nashr-e Elmi.

References [In Arabic]

- Al-Jurjani, Abu Bakr Abd Al- Qaher (2004). *Reasons of miracle*. Comment: Mahmoud Muhammad Shaker. Egypt: Al-Khanji Library.
- Bahrani, Ibn Meysam (1999). *Commentary of Nahj al-Balagha*. Beirut: Dar Al-Thaqalayn.
- Faiz Al-Islam Isfahani, Ali Naghi (1368). *Translation and Commentary of Nahj al-Balagha*. Tehran: Faghieh Publications.
- Farhan Al-Tai, Nimat Dahsh (2011). *Nahj al-Balagha in the rayon of social language*. Nimat Rahim Karim Al-Azzawi. College of Education - Ibn Rushd. Baghdad University.
- Ibn Abi Al-hadid, Abd Al-Hamid bn Hebatullah (1404). *Commentary of Nahj al-Balagha*. Qom: Publications of the Library of Ayatollah Al-odma Almarashi Al-nagafi.
- Ibn fares, Abi Al-hossain Ahmad (1979). *Maghayes Al-loghat*. Damascus: Dar al-Fikr.

- Moghniyeh, M. J. (1979). *In the shadows of Nahj al-Balagha*. Third edition. Beirut: Dar Al-Ilm for millions.
- Mustafawi, Ha. (1385). *Investigation into the words of the Holy Qur'an*. Tehran: Center for Publishing the Works of Allama Al-Mustafawi.
- Ravandy, Saeed bin Hebatullah (1406). *The ingenuity curriculum in Commentary of Nahj al-Balagha*. Qom: Ayatollah Marashi Public Library.
- Sani. Ghodor Abd Al-lah (2004). *The semiotics of the image: A semiotic adventure in the most famous visual missions in the world*. Vahran: Dar Al-Gharb for Publishing and Distribution.
- Shartouni, R. (1383). *Arabic principles in grammar and syntax*. Tehran: Asatir.

References [In English]

- Danesi, M. (2004). *Messages, Signs, and Meanings :A Basic Textbook in Semiotics and Communication*. 3rd ed. Toronto :Canadian scholars Press.

فصلنامه پژوهشنامه نهج البلاغه

سال دهم، شماره ۴۰، زمستان ۱۴۰۱

DOI: 10.22084/NAHJ.2023.27857.2932

DOR: 20.1001.1.23455233.1401.10.40.3.5

(مقاله پژوهشی)

تحلیل رمزگان‌های زبانی در خوانش نامه ۵۳ نهج البلاغه با تأکید بر رویکرد نشانه‌شناختی پی‌یر گیرو

فهمیه قربانی^۱، علی دودمان کوشکی^{۲*}، علی سلیمی^۳، محمدنبی احمدی^۴

بازنگری مقاله: ۱۴۰۱/۱۰/۳۰

دریافت مقاله: ۱۴۰۱/۰۹/۰۵

انتشار مقاله: ۱۴۰۱/۱۲/۲۸

پذیرش مقاله: ۱۴۰۱/۱۱/۲۵

(از ص ۷۸ تا ۹۵)

چکیده

متن‌ها همواره برای تفسیر باز هستند، اما به کارگیری رمزگان، توانش زبانی است که خوانشی متفاوت و فعالانه‌تر از متن، ارائه می‌دهد و شاخه‌ای از نشانه‌شناسی بر پایه نقد ادبی است. رمزگان‌ها، ظرفیت‌های بالقوه متن را بالفعل کرده و با رمزگشایی، معانی نهفته متن آشکار می‌شوند. روش این پژوهش، توصیفی - تحلیلی با تأکید بر رویکرد نشانه‌شناختی است که در پرتو آن به بررسی رمزگان‌های زبانی نامه ۵۳ نهج البلاغه بر اساس نظریه پی‌یر گیرو پرداخته شد تا بدین ترتیب مشخص شود که رمزگان‌های زبانی گیرو در تبیین محتوای فرمان حکومتی این نامه و در بیان روابط بین کارگزاران و مردم به چه صورت به کار رفته‌اند. در نهایت مشخص گردید که نشانه‌های زبانی نامه مذکور، حاصل تعامل رمزگان‌های منطقی، زیبایی‌شناسی و اجتماعی است که در سه محور تحکم شدید فرمانده به نیروی زیردستش، خطرهای تهدیدگر نظام سالم حکومت و ترکیب خدایی - انسانی حکومت‌داری، تجلی یافته‌اند. رمزگان‌های منطقی نامه، نشانه‌ها و علائمی هستند که به جنبه‌های انسانی پرداخته و امور واضح و عینی هستند که بر اساس عقل و منطق انسانی پذیرفته می‌شوند و در اکثر موارد حول محور عدالت که یک استراتژی سیاسی و برنامه اجتماعی لازم‌الاجراست، می‌چرخند. رمزگان‌های زیبایی‌شناسی نامه در اسلوب‌های بلاغی مجاز، استعاره، کنایه و تشبیه تجلی‌دهنده ارتباط بین ادبیات و هنر است و اصول ارتباط بین حاکم و رعیت را با صورت‌های بلاغی بیان کرده‌اند. رمزگان‌های اجتماعی نامه، شامل دین، گروه‌های شغلی، نام، القاب و لحن کلام است.

کلید واژه‌ها: نهج البلاغه، رمزگان، نشانه‌شناسی، پی‌یر گیرو.

۱. دانشجوی دکتری زبان و ادبیات عربی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه رازی، کرمانشاه، ایران
۲. استادیار، گروه زبان و ادبیات عربی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه رازی، کرمانشاه، ایران
۳. استاد، گروه زبان و ادبیات عربی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه رازی، کرمانشاه، ایران
۴. دانشیار، گروه زبان و ادبیات عربی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه رازی، کرمانشاه، ایران

Email: a.dodman@razi.ac.ir

*: نویسنده مسئول

۱. مقدمه

دانش نشانه‌شناسی شاخه‌ای از نقد ادبی است و رویکردی میان‌رشته‌ای دارد و در بررسی انواع متن‌های ادبی و هنری به کار گرفته می‌شود. در نشانه‌شناسی با نشانه و دلالت سر و کار داریم. بین نشانه‌های متن، تعامل و مناسبتی برقرار است که بر طبق آن معنا ساخته می‌شود. نشانه محرکی است «که تصویر ذهنی آن در ذهن ما با تصویر ذهنی دیگر تداعی می‌شود. کارکرد محرک نخست، برانگیختن محرک دوم با هدف برقراری ارتباط است» (گیرو، ۱۳۸۰: ۳۹). ارتباط ایجاد شده توسط محرک نشانه باید مقید به انتقال پیام و اطلاعی باشد. نشانه دارای دو مؤلفه دال و مدلول است و هدف نشانه‌شناسی، کشف کردن مدلول‌ها و پی‌بردن به آنهاست و نمی‌توانیم دال را بدون مدلول در نظر بگیریم (ثانی، ۲۰۰۴: ۹۵). از برقراری ارتباط بین این دو، دلالت شکل می‌گیرد، دلالت صریح و ضمنی دو شکل دلالت هستند و در تقابل باهم قرار دارند. دلالت صریح یا مستقیم ارتباط اولیه‌ای است که در نظر خواننده بین دال و مدلول شکل می‌گیرد.

«دلالت ضمنی مرتبه دوم دلالت است که نشانه دارای دلالت صریح (دال و مدلول) را در حکم دال خود می‌پذیرد و مدلولی تازه را به آن منتسب می‌کند. در این چارچوب نشانه دارای دلالت ضمنی، نشانه‌ای است که از دال نشانه دلالت صریح گرفته شده است» (سجودی، ۱۳۸۷: ۷۷).

کشمکش میان دال و مدلول، رمز را به جود می‌آورد. رمز ابزاری است که رمزگشایی آن موجب فهم مفاهیم و رای ظاهر و نهفته در متن است و با تأثیری که در مخاطب ایجاد می‌کند پیام منتقل شده و ارتباط شکل می‌گیرد. نشانه‌شناسان به رمزگان‌های متن و روابط بین آنها توجه ویژه‌ای دارند و در تحلیل نشانه‌شناختی، نشانه‌هایی که دلالت معنایی دارند و در بافت متن رمزپرداخته شده‌اند، مورد بررسی قرار می‌گیرند. پی‌یر گیرو (۱۹۱۲-۱۹۸۳) نشانه‌شناس فرانسوی، کار در مفهوم «کارکردهای نشانه‌شناختی» را به‌ویژه برای توسعه مفاهیم و مشارکت و برقراری ارتباط مهم نشان می‌دهد. گوینده یا فرستنده، شنونده یا گیرنده، پیام و رمزگان، ارکان ارتباط کلامی می‌باشند که در فرآیند انتقال و دریافت پیام، حائز اهمیت هستند، گیرو با توجه به این ارکان به بررسی سه دسته رمزگان منطقی، زیبایی‌شناسی و اجتماعی در دریافت پیام متن می‌پردازد.

۱-۱. بیان مسئله

یکی از مسائل مطرح در هر جامعه‌ای مسائل مدیریتی و اصول برقراری ارتباط بین طبقات مختلف جامعه است که دریافت نشانه‌ها و پیام‌های رفتاری افراد، روابط را شکل می‌دهد. نامه ۵۳ نهج‌البلاغه متنی با درون‌مایه مدیریتی و حکومتی است و مفاهیم آن انواع ارتباطها را در زمینه‌های مختلف زندگی از جمله اجتماعی، سیاسی، اقتصادی، حقوقی و فرهنگی، دربردارد که متعلق به دوره خاصی نیست و خارج از بُعد زمان و مکان است و مسائل مطرح در آن با مسائل روز هر جامعه‌ای هم‌پوشانی دارد. امام(ع) مضامین ارتباطی را در چارچوب رمزگانها در بخش‌های مختلف نامه ارائه می‌دهد؛ بنابراین نویسندگان در پژوهش پیش‌رو بر آن شدند که نشانه‌ها و رمزگان‌های این نامه را با توجه به دسته‌بندی پی‌یر گیرو استخراج و

بررسی کرده تا بدین روش به راهکارهایی ارتباطی ارائه شده توسط امام(ع) در برنامه‌های جامع مدیریتی و روابط کارگزاران با قشرهای مختلف جامعه، دست یابند و در اثنای پژوهش به سؤال‌های زیر پاسخ دهند:

آیا رمزگان‌های پی‌برگرو در بیان ماهیت نامه ۵۳ کارایی داشته‌اند؟

دلالت رمزگان‌های بکار رفته در تبیین نشانه‌های این نامه چگونه تبلور یافته‌اند؟

۲-۱. پیشینه پژوهش

در زمینه نامه ۵۳ نهج البلاغه پژوهش‌هایی صورت پذیرفته است، از آن جمله «مدیریت عمومی مبتنی بر نهج البلاغه (مورد مطالعه: نامه ۵۳)» (۱۳۹۴) (فصلنامه مدیریت فرهنگ سازمانی. علی‌نقی امیری)؛ نویسنده دریافته که این عهدنامه، دستوری جامع برای کشورداری است و امام(ع) با توجه به تنوع فرهنگی، قومی و شغلی طبقات جامعه، برای هر یک نوعی خاص از مدیریت را ترسیم کرده است.

همچنین «بررسی عهدنامه امیرمؤمنان(ع) به مالک‌اشتر از منظر کارکردهای فقه سیاسی» (۱۴۰۰) (فصلنامه پژوهشنامه نهج البلاغه، بشری عبدخدایی و محمدتقی فخلعی)؛ مقاله نشان می‌دهد عهدنامه، به بحث شناخت مقاصد شریعت در فقه سیاسی و همچنین به مسائل فقه سیاسی با بررسی برخورد مسلمانان با غیرمسلمانان که از مباحث بنیادین جهاد در اسلام می‌باشد، توجه دارد. در زمینه رمزگان‌های زبانی پی‌برگرو صرفاً به رمزگان اجتماعی در نهج البلاغه پرداخته شده است.

مقاله «بررسی فرآیند نشانه‌شناختی اجتماعی در نهج البلاغه با تکیه بر هویت و آداب معاشرت» (۱۳۹۸) (فصلنامه پژوهش‌های علوی. علی نظری، پروین خلیلی و مسعود باوان‌پوری)؛ نویسندگان به بررسی مؤلفه هویت و آداب معاشرت که زیرمجموعه رمزگان اجتماعی هستند، پرداخته‌اند.

افزون بر آن مقاله «بازنمایی هویت معاویه در نامه‌های نهج البلاغه با رویکرد نشانه‌شناختی اجتماعی» (۱۳۹۹) (فصلنامه مطالعات فهم حدیث. مرضیه محمص و نگار ذیلابی)؛ نویسندگان با رمزگان اجتماعی به ترسیم هویت تاریخی و دینی معاویه در نهج البلاغه پرداخته‌اند و همچنین از دو کارکرد لحن گفتاری و گزاره‌های توصیفی برای تصویرسازی هرچه بهتر هویت معاویه بهره گرفته‌اند؛ اما تاکنون پژوهشی مستقل پیرامون رمزگان‌های زبانی در نامه ۵۳ نهج البلاغه بر اساس نظریه پی‌برگرو صورت نگرفته است.

۳-۱. ضرورت و اهمیت پژوهش

آشنایی با اصول حکومت‌داری از مسائل حائز اهمیت در همه جوامع است و نامه ۵۳، منشور حکومتی و معروف به عهدنامه مالک‌اشتر، طولانی‌ترین نامه در نهج البلاغه و مملو از مضامین آموزشی و تربیتی در لایه‌های متعدد معنایی است، امام علی(ع) با استفاده از رمزگان‌ها به بیان این مضامین در زمینه‌های اجتماعی، سیاسی، دینی، اقتصادی و فرهنگی پرداخته‌اند. این نامه یک مجرای ارتباطی بین فرستنده (امام علی(ع)) و گیرنده (مالک‌اشتر) است البته با توجه به شمول‌گرایی و جامعیت محتوای آن، گیرندگان، مخاطبان دیروز و امروز و همه کارگزاران حکومتی و طبقات مختلف جامعه از هر نژاد و قومیتی است.

۲. بحث

۲-۱. چارچوب نظری پژوهش

زبان در هر فرهنگی با ساختاری خاص، تحلیلی از جهان خارج است. زبان، بزرگترین نظام نشانه‌ایست که سایر نظام‌های نشانه‌ای را دربرمی‌گیرد و نشانه‌شناسی مبتنی بر مفاهیم زبان‌شناسی است. توجه به نظام زبان مستلزم توجه به نشانه‌هاست و نقش محوری زبان در بیان اندیشه بشر با بررسی نشانه‌ها روشن می‌شود.

«از آنجا که عناصر واژگانی زبان را می‌توان تجلی نوعی نظام پیچیده نشانه‌ای دانست، این امکان وجود دارد که بتوان زبان‌شناسی را از این نظر، شاخه‌ای از دانشی عام‌تر به نام نشانه‌شناسی دانست که مطالعه تمامی نظام‌های نشانه‌ای و کاربرد آنها را در برمی‌گیرد» (صفوی، ۱۳۷۷: ۱۰۲).

لذا نشانه‌شناسی رویکرد جدیدی در برابر خوانندگان برای دریافت معانی و پیام متون می‌گشاید. در این بخش قبل از ورود به رمزگان‌های سه‌گانه گیرو در نامه ۵۳، مروری بر مفاهیم پایه‌ای و تعاریف نشانه‌شناسی و آشنایی با مفهوم رمزگان از ضرورت‌های پژوهش است تا مقدمه‌ای برای پرداختن به اصل موضوع فراهم آید و مسیر بررسی و تحلیل رمزگان‌های زبانی متن نامه هموار گردد.

۲-۱-۱. نشانه‌شناسی

نشانه‌شناسی شیوه نقدی جدیدی است که ریشه در اعماق میراث عربی و غربی دارد و مورد توجه نظریه پردازان متعددی قرار گرفته است. فردینان دو سوسور و چارلز سندرز پیرس، از بنیانگذاران آن هستند و هر کدام اصول و نگرش خود را در پایه‌گذاری این علم دارند. «در قرن بیستم، شاهد مطالعات متعددی هستیم که در قالب نشانه‌شناسی پیرس، یا نشانه‌شناسی سوسور و یا در قالب مسیری در میانه این دو دیدگاه صورت پذیرفته است و در نهایت ما را به دانش امروز نشانه‌شناسی می‌رسانند» (صفوی، ۱۳۹۳: ۶۲). پایه و اساس این علم، دال و مدلول است که سوسور آن را برای اولین بار بیان کرد. هم دال و هم مدلول مفاهیمی تقابلی و مبتنی بر جایگاه و رابطه‌شان با دیگر اجزای نظام هستند (سوسور، ۱۳۹۲: ۱۱۸). برای پیرس نشانه‌شناسی شاخه‌ای از فلسفه و بخصوص منطق به حساب آمده است (Danesi, 2004: 9). به اعتقاد پیرس «منطق در معنای اعم آن برابر با نشانه‌شناسی است که مطالعه کلی نشانه‌ها را در برمی‌گیرد» (دینه‌سن، ۱۳۸۰: ۸۳)؛ اما هدف نشانه‌شناسی در مطالعات عصر حاضر «مبادله هر نوع پیام است که در یک کلام به آن ارتباط می‌گوییم و با توجه به خاصیت آن، که همانا روش‌مندی در زمینه مطالعه ماهیت رمزگان‌هاست نقطه مقابل و مکمل علم ارتباط به حساب می‌آید» (سیبیاک، ۱۳۹۱: ۶۲-۶۳)؛ بنابراین در نشانه‌شناسی با مطالعه‌ای نظام‌مند و ارتباط‌محور روبرو هستیم که «به مطالعه نظام‌های نشانه‌ای نظیر زبان‌ها، رمزگان‌ها، نظام‌های علامتی و غیره می‌پردازد» (گیرو، ۱۳۸۰: ۱۳). نشانه‌ها به دو صورت طبیعی و قراردادی هستند و وجه تمایز بین نشانه‌های قراردادی و طبیعی بسته به نبود نیت و قصد برقراری ارتباط یا تبادل اطلاعات است که با بررسی رمزگان‌ها مشخص می‌شود. در حقیقت نشانه‌شناسی با بررسی نشانه‌ها به دنبال معنای نهفته و رمزگذاری شده در متن است و با کارکردها و

اصولی که وارد این حوزه شده‌اند به بررسی آن می‌پردازد، نشانه‌شناسان با رمزگشایی از نشانه‌ها در پی این نیستند که معنا را بسازند؛ بلکه در پی فهم چگونگی ساخت معنا و چگونگی ارتباط متن با خواننده هستند.

۲-۱-۲. رمزگان

رمزگان‌های متعددی در جامعه وجود دارد که به تناسب فرهنگ تغییر می‌کنند. «رمز» ابزار انتقال اندیشه و افکار شخصی گوینده به مخاطب در قالب ترکیبات گفتاری و رفتاری است و از مفاهیم بنیادی در نشانه‌شناسی است و برخی نشانه‌ها توسط فرهنگ رمزگذاری می‌شوند، سوسور از جمله زبان‌شناسانی بود که «با رمزگان زبانی سروکار داشت و تأکید می‌کرد، نشانه‌ها به تنهایی معنادار نیستند و فقط وقتی که در ارتباط با یکدیگرند تفسیرپذیر می‌باشند؛ بنابراین معنای نشانه به رمزی که در آن قرار گرفته، بستگی دارد» (چندلر، ۱۳۸۷: ۲۲۱). رمزها به ما امکان می‌دهند تا مفاهیم خود را به زبان و بالعکس تبدیل کنیم، رمزها برای معنا و بازنمایی بسیار مهم‌اند و در طبیعت وجود ندارند، بلکه محصول قراردادهای اجتماعی هستند (هال، ۱۳۹۳: ۵۵-۵۶). همان‌طور که گفته شد نشانه‌شناسی با نظام‌ها سروکار دارد و رمزگان، نظامی است که در آن، نشانه‌ها رمزپردازی شده و معنادار می‌شوند و عامل ایجاد ارتباط و پیوند بین ارسال‌کننده پیام و دریافت‌کننده آن، همان مجموعه نشانه‌های رمزگذاری شده در مجرای ارتباطی (نوشتار، گفتار و شنیدار) است. شناخت بافت مجرای ارتباطی، رمزگان مناسب را مشخص می‌کند؛ بنابراین نشانه‌ها متناسب با بافت رمزپردازی می‌شوند و قاعده این «رمزپردازی مبتنی بر توافق میان کاربران نشانه است که رابطه میان دال و مدلول را پذیرفته‌اند و در کاربرد نشانه آن را لحاظ می‌کنند» (گیرو، ۱۳۸۰: ۴۳). پی‌یر گیرو، به بررسی رمزگان را در سه دسته منطقی، زیبایی‌شناسی و اجتماعی می‌پردازد.

۲-۱-۲-۱. رمزگان منطقی

ارتباط انسان در قالب تجربه‌های عینی و عاطفی با محیط اطراف به وجود می‌آید و تبیین این تجربه‌ها بر عهده رمزگان‌های منطقی است که عبارتند از: رمزگان‌های علمی، نظام‌های علامتی و برنامه‌های آموزشی و کاری که در زمره رمزگان‌های کنشی هستند، کارکرد علائم و برنامه‌ها هماهنگ کردن کنش‌ها به وسیله احکام، آموزش‌ها، آراء و هشدارهاست و رمزگان‌های معرفت‌شناختی که معرفت تماماً مبتنی است بر پی‌ریزی نظامی از روابط میان عناصری که قلمرو یک تجربه را می‌سازند (گیرو، ۱۳۸۰: ۶۹-۷۹). رمزگان منطقی، دلالت‌های ضمنی و تنوع تفسیرها را کنترل می‌کند (چندلر، ۱۳۸۷: ۲۵۴). «مناسبت دال و مدلول در رمزگان منطقی رابطه علت و معلولی است» (احمدی، ۱۳۷۰: ۲۷). همان نشانه‌هایی که پیرس از آن به نمایه تعبیر می‌کند به‌عنوان مثال، دود نشانگر وجود آتش و پدیداری طبیعی است، نشانه (دود) در اینجا به‌منظور دلالت است نه برقراری ارتباط و با تجربه عینی ادراک شده است.

۲-۱-۲-۲. رمزگان زیبایی‌شناسی

رمزگان زیبایی‌شناسی در مقابل رمزگان منطقی و عقلی قرار دارد و تجربه‌ای است که متضمن احساس و عواطف می‌باشد؛ بنابراین قدرت خلاقیت بیشتری دارد و «نشانه‌ای شمایی و مبتنی بر همانندی است» (گیرو، ۱۳۸۰: ۹۶). این رمزگان نیز همانند رمزگان منطقی دلالت‌های معنایی‌اش در رابطه انسان با

طبیعت است و در آن نیز قید قرارداد وجود دارد ولی نسبت قرارداد در آنها کمتر از نشانه‌های منطقی است. مفاهیمی چون استعاره، مجاز و کنایه در مطالعات نشانه‌شناسی این رمزگان از جایگاه ویژه‌ای برخوردارند (سجودی، ۱۳۸۷: ۵۴)؛ بنابراین رمزگان زیبایی‌شناسی، برخلاف رمزگان منطقی، مجاز شمردن دلالت‌های ضمنی و تنوع تفسیرها را پوشش می‌دهد (چندلر، ۱۳۸۷: ۲۵۴)؛ زیرا کارکرد آن انتقال صرف و ساده معنا نیست و با توان تصویرپردازی بالایی که دارد احساسات و عواطف را در دریافت معنا درگیر می‌کند و ذهن را به چالش میان دلالت صریح و ضمنی کشانده، پهنه گسترده‌ای برای خلق معنا ایجاد می‌کند.

۳-۲-۱. رمزگان اجتماعی

رابطه‌ای دوسویه بین اجتماع و زبان وجود دارد که نشانه‌های زبانی با کارکردی اجتماعی خلق می‌شوند و مطالعه آنها بخشی از زندگی اجتماعی است، این نشانه‌ها زمانی که دارای رمزی باشند رساننده معنا هستند و تفسیرگر با شناخت قراردادهای اجتماعی که رمزها را تولید می‌کنند به رمزگشایی می‌پردازد؛ بنابراین رمزگان اجتماعی «رویکرد اجتماعی است که از قلب اجتماع به وجود آمده است و دغدغه اصلی آن یافتن معنی در رفتارهای بشر امروز است» (ون لیوون، ۱۳۹۵: ۲۵). رمزگان‌های اجتماعی نوعی سازمان‌بندی جامعه و سازمان دلالتی آن هستند و از انسان و گروه‌ها و روابط میان آنها سخن می‌گویند و در این رمزگان، انسان هم دال است و هم مدلول (گیرو، ۱۳۸۰: ۱۱۶). دو مؤلفه هویت و آداب معاشرت در رمزگان‌های اجتماعی در بستر جامعه شکل می‌گیرند و از جمله معیارهای سنجش رفتار بشر است که دلالت‌های ارتباطی آن بین انسان با انسان است و نشأت گرفته از تجربه منطقی و احساسی می‌باشند.

۲-۲. تحلیل رمزگان‌های نشانه‌شناختی پی‌یر گیر و در نامه ۵۳ نهج البلاغه

از خوانش نشانه‌شناسانه نامه ۵۳ که در واقع منشور منسجم و ساختارمند حکومتی است، سه محور اصلی و مفهوم پایه‌ای حاصل می‌شود که به تحلیل هر یک از رمزگان‌های نشانه‌شناسی گیرو در چارچوب این سه مفهوم محوری متن نامه پرداخته شده است که به قرار ذیل است:

۱-۲-۲. تحکّم شدید و جدی یک فرمانده به نیروی زیردستش

محتوای نامه ۵۳ نهج البلاغه، تحکّم فرمانده بر مأمور دولتی، قطعیت اجرای دستور و فرمان‌پذیری است و ارائه دهنده چارچوبی در جهت پی‌ریزی روابط میان حاکم و کارگزاران با اقصاء مختلف جامعه در نظام زبانی منسجم و مبتنی بر شناخت و استحکام این روابط در زمینه اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و سیاسی است. با وجود اینکه رابطه بین مالک و امام علی(ع) رابطه‌ای عمیقاً انسانی و دوستانه است و مالک را شخصیتی موحد، صلح‌جو و خیرخواه می‌داند، اما زمانی که بحث حکومت‌داری و رسیدگی به امور مردم به میان می‌آید، روابط و تعارفات رنگ باخته و امام(ع) تعابیر خشن و سنگین را برای القای دستورات حکومتی به مالک بکار می‌برد و ساختار سازه‌ها و واژگان تغییر می‌کند. کثرت استعمال فعل امر و نهی، نشان از غلبه روح تحکّم در نامه و «فرمان بودن این حکم دارد، نه یک توصیه دوستانه و مختار در اجرای آن» (خاقانی اصفهانی و پیوندی، ۱۳۹۰: ۱۳۶). محور تحکّم در مؤلفه‌های زیر به کار رفته و رمزگان‌های سه گانه گیرو در آنها کدگشایی شده است.

۱-۲-۲-۱-۱ هشدار

گاه تحکم رمزی است از برنامه‌ای منسجم که به فرمانده داده شده است با ساختار زبانی هشدار و تحذیر که در راستای آنها عملکرد خود را سامان دهد. تحذیر یعنی تنبیه و آگاه کردن مخاطب بر امری مکروه برای اجتناب از انجام آن (شرتونی، ۱۳۸۳: ۲۶۳). ساختار تحذیر در نامه عبارتند از: «إِيَّاكَ وَاللِّمَاءَ... وَإِيَّاكَ وَالْمَنَ... وَإِيَّاكَ وَالْعَجَلَةَ... وَإِيَّاكَ وَالْإِسْتِثَارَ... إِيَّاكَ وَمُسَامَاةَ... اللَّهُ اللَّهُ فِي الطَّبَقَةِ السُّفْلَى» که دارای کارکرد پیشگیرانه رفتار حاکم در جامعه هستند. هشدار از اعمالی چون «خونریزی، خودپسندی، منت‌گذاری، عجله در امور، تبعیض بین مردم، برابری با خداوند و غفلت از طبقات پایین جامعه» ردیلت‌های اخلاقی هستند که منطق بشری آن را نمی‌پذیرد؛ زیرا انسان را از مسیر انسانیت و کمال دور می‌نماید، بین ردیلت‌های اخلاقی فرد با انحطاط روحی او رابطه علی و معلولی برقرار است؛ بنابراین هشدار رمزگانی کنشی است که چگونگی رفتار را در برابر دیگران متذکر می‌شود.

۱-۲-۲-۲ بهره‌کشی و بی‌اعتنایی

تعبیر تشبیهی «وَلَا تَكُونَنَّ عَلَيْهِمْ سَبْعًا ضَارِيًا تَغْتَنِمُ أَكْلَهُمْ» (نامه ۵۳)؛ «و مبادا نسبت به ایشان چون جانور درنده بوده خوردنشان را غنیمت دانی».

تعبیر سخت و سنگینی است که امام(ع) برای مالک بکار برده در صورتی که جایگاه سیاسی و اخلاقی مالک نزد امام مورد تأیید است و این تعبیر برای یک فرمانده خشن و خودخواه کاربرد دارد نه شخصیتی مردم‌دار چون مالک، لکن آیین اداره مملکت امری حائز اهمیت است که روابط دوستانه در آن به کناری رفته و جدیت و تحکم شدید در اجرای دستورات حکم‌فرماست. صورت بیانی تشبیه زیرمجموعه دیگری از رمزگان زیباشناسی در نشانه‌شناسی است که در این تعبیر تحکم جدی فرمانده به مأمور دولتی را تداعی می‌کند و او را نهی می‌کند از اینکه مانند درنده‌ای به جان مردم بیفتد و به بهره‌کشی و سوء استفاده از آنان بپردازد.

از دیگر موارد نهی شده در ارتباط اجتماعی با طبقات مسکین جامعه است که در عبارت «وَلَا تُصَغِّرْ حَدَّكَ لَهُمْ» نمایان شده و معنای ضمنی تکبر و خودخواهی کارگزاران دولتی در آن نهفته است در نتیجه عدم رسیدگی و بی‌اعتنایی به مسائل و مشکلات طبقات فرودست را به دنبال دارد که با کاربست زیباشناختی کنایه بیان شده است. در کنایه، متکلم در پی اثبات معنایی از میان معانی است، اما آن معنا را با لفظی که در زبان برای آن وضع شده بیان نمی‌کند بلکه معنایی را می‌آورد که جانشین ذاتی آن معنا باشد. بدین‌صورت به آن معنا اشاره می‌کند و آن را دلیلی برای آن معنای مقصود قرار می‌دهد (جرجانی، ۲۰۰۴: ۶۶).

۱-۲-۲-۳ اطلاع‌رسانی

امام(ع) به‌منظور بازرسی عملکرد کارگزاران تحت فرمان مالک اشتر در چگونگی اجرای مسئولیتی که به آنان سپرده شده و بررسی رفتارشان با طبقات مختلف جامعه، مالک را به گماردن جاسوس برای نظارت

مخفی بر اعمال و رفتار آنان امر می‌کند؛ زیرا وجود ناظر بر اعمال موجب اصلاح امور و عدم سوء استفاده از منصب و مسئولیت و جلوگیری از ظلم و خیانت در جامعه می‌شود:

«وَأَبْعَثِ الْعُيُونَ مِنْ أَهْلِ الصِّدْقِ وَالْوَفَاءِ، عِنْدَكَ أَخْبَارُ عُيُونِكَ» (نامه/۵۳)؛ «بازرس‌های راستکار و وفادار بر آنان بگمار، اخبار بازرسانت نزد تو است».

واژه «عیون» بر طبق نشانه‌شناسی دال است و مدلول آن بر اساس اسناد مجازی واژگان «ابْعَثِ و أَخْبَار» به واژه «عیون»، مفهوم ضمنی بازرس مخفی و جاسوس است که از نظر زیبایی‌شناسی، ارتباط بین دال و مدلول، مجاز با علاقه جزئی است؛ زیرا چشم جزئی از اجزای جاسوس است همچنین تعبیر «اهل الصدق و الوفاء» از نظر هم‌نشینی با «عیون»، نشان از فضیلت و هویت اخلاقی جاسوس و تأییدی بر کاربست مجاز در واژه «عیون» است. می‌توان گفت علاوه بر استعمال مجازی کلمه «عیون» معنای حقیقی آن یعنی چشم نیز قابل دریافت است و کاربرد حقیقی آن منوط به خصلتی در جاسوسان است که در واقع باید چشم حاکم و فرمانده‌شان باشند و حقیقت را گزارش کنند.

۴-۱-۲-۲. تقدم آبادسازی بر مالیات

«وَلْيَكُنْ نَظْرُكَ فِي عِمَارَةِ الْأَرْضِ أُبْلَغَ مِنْ نَظْرِكَ فِي اسْتِجْلَابِ الْخُرَاجِ، لِأَنَّ ذَلِكَ لَا يُدْرِكُ إِلَّا بِالْعِمَارَةِ» (نامه/۵۳)؛ «و باید اندیشه تو در آبادی زمین از اندیشه در ستاندن خراج بیشتر باشد زیرا خراج بدست نمی‌آید مگر به آبادی».

این فراز از نامه دربردارنده رمزی از برنامه کاری امام(ع) به مالک است؛ یعنی برنامه مقدم کردن عمران و آبادانی بر خراج و گرفتن مالیات که حرکت و کنش مأموران خراج بر اساس این برنامه تنظیم می‌شود و موجب بقا و استمرار حکومت است. عمران باید مقدم شود که مردم پرداخت مالیات را بپذیرند و بر آن ترغیب شوند. در واقع این برنامه کاری و دستوری به این اشاره دارد که باید به منابع اصلی درآمد بازگشت کرد و آنها را حفظ نمود تا درآمدها ثابت و برقرار بماند و هر قدر منابع تقویت شود درآمدها افزون خواهد شد که دلالتی منطقی و بدیهی است.

۵-۱-۲-۲. تعالی بخشی به جایگاه به عوام

«وَأَشْعُرْ قَلْبَكَ الرَّحْمَةَ لِلرَّعِيَّةِ وَالْمَحَبَّةَ لَهُمْ وَاللُّطْفَ بِهِمْ» (نامه/۵۳). «و مهربانی بر رعیت را برای دل خود پوششی گردان و دوستی ورزیدن و مهربانی کردن به آنها را».

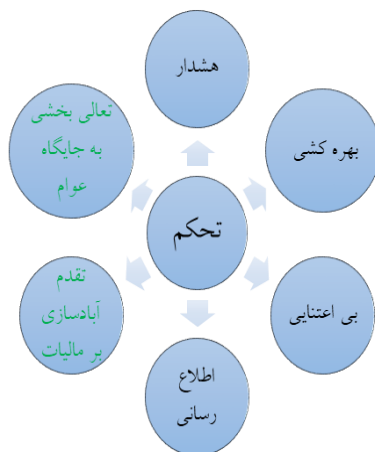
صورت بلاغی استعاره زیرمجموعه رمزگان زیباشناسی است. در استعاره رابطه بین دال و مدلول بر پایه مشابهت و همانندی است در تعبیر فوق، ارزش و اهمیت جایگاه عامه مردم با اسلوب استعاره بازنمایی شده است، «أَشْعُرْ» فعل معلومی است که فاعل آن برجستگی دارد و البته کاری که قرار است از سمت فاعل، انجام گیرد، مهم‌تر است؛ بنابراین نقطه شروع، رخداد مهمی است که مالک، امر به انجام آن گرفته است. (قائمی و محمدی، ۱۴۰۰: ۶۸). مصدر این فعل «شعار» است و «شعار لباس نازک و لطیفی که زیر لباس‌ها می‌پوشند و چسبیده به بدن و در تماس مستقیم با آن است» (ابن فارس، ۱۹۷۹: ۱۹۳/۳). جایگاه محبت، مهربانی و رحمت، قلب است، از این‌رو رحمت را مانند لباس چسبان و در تماس مستقیم با قلب

ترسیم کرده و «شعار» را از باب استعاره برای آن آورده است تا با این اسلوب اهمیت و ضرورت محبت را در برقراری ارتباط با رعیت برای حاکمان به تصویر بکشد که مانند پوششی آنان را در بر گرفته است. «وَأَجْمَعُهَا لِرِضَى الرَّعِيَّةِ، فَإِنَّ سُحْطَ الْعَامَّةِ يُجْحِفُ بِرِضَى الْخَاصَّةِ، وَإِنَّ سُحْطَ الْخَاصَّةِ يُغْتَفَرُ مَعَ رِضَى الْعَامَّةِ، وَإِنَّمَا عِمَادُ الدِّينِ» (نامه/۵۳). «و در جلب خشنودی مردم گسترده‌ترین باشد، که همانا خشم عمومی مردم، خشنودی خواص (نزدیکان) را از بین می‌برد، اما خشم خواص را خشنودی همگان بی اثر می‌کند».

دو گروه عوام و خواص تمامیت جامعه را تشکیل می‌دهند که اهمیت عوام در پیش بردن سکان جامعه هم در عرصه دینی و هم اجتماعی به مراتب بیشتر از خواص است و امام با لحن امری، خواهان توجه به عوام شده و آنان را بر خواص برتری داده‌اند. لحن کلام «یکی از عمومی‌ترین شیوه‌های بیان روابط میان فرستنده و گیرنده است، این لحن می‌تواند خودمانی، محترمانه، طنزآلود، آمرانه، ملایم و غیره باشد.» (گیرو، ۱۳۸۰: ۱۲۱) در عبارت «إِنَّمَا عِمَادُ الدِّينِ» لفظ «عمود» رمزی زیباشناسی است که برای عوام استعاره گرفته شده؛ همانطور که استحکام خانه با ستون است، عوام مانند ستون، عامل برپایی دین هستند. همت بزرگ امام (ع) تطبیق نمونه‌الای انسانیت با ساختار صحیح در ساخت جامعه نمونه و متکامل بود و زندگی اجتماعی را با انتخاب دین اسلام تا رسیدن به قله‌های رفاه، قدرت و امنیت بالا می‌برد (فرحان الطائی، ۲۰۱۱: ۲۳). بنابراین اهداف جامعه بر پایه دین اسلام بنا شده است و این امر محقق نمی‌گردد مگر با اهمیت دادن به عموم مردم.

عوام و خواص دارای دسته‌های مختلف اجتماعی با هویت‌های متفاوتند که عبارتند از: «وَمِنْهَا كِتَابُ الْعَامَّةِ وَالْخَاصَّةِ، وَمِنْهَا قُضَاةُ الْعَدْلِ وَمِنْهَا عُمَّالُ الْإِنصَافِ وَالرِّفْقِ، وَمِنْهَا أَهْلُ الْجَزِيَّةِ وَالْخِرَاجِ مِنْ أَهْلِ الدِّمَّةِ وَمُسْلِمَةِ النَّاسِ، وَمِنْهَا التُّجَّارُ وَ أَهْلُ الصِّنَاعَاتِ وَمِنْهَا الطَّبَقَةُ السُّفْلَى» (نامه/۵۳). «و برخی از آنها، نویسندگان عمومی و خصوصی و بعضی از آنها قاضی‌های دادرس (که احکام را بین مردم از روی عدل اجرا نمایند) و دسته‌ای از آنها کارگردانان (مأمورین حکمرانی) که با انصاف و مدارا رفتار می‌نمایند و بعضی از آنها جزیه دهندگان اهل ذمه (کفاری که باج می‌دهند تا مال و جان و ناموس آنان در پناه اسلام باشد) و خراج دهندگان مسلمان و برخی از آنان سوداگر و بازرگان و صنعتگر و دسته‌ای از آنها فروتنان که نیازمندان و بیچارگانند».

«نام‌ها و لقب‌ها ساده‌ترین و عمومی‌ترین نشانه‌های هویت‌اند و اصولاً انگیزه‌اند» (گیرو، ۱۳۸۰: ۱۱۸)؛ یعنی از قید قرارداد رهایی، نشانه‌هایی هستند که بازتاب‌کننده روحیات و خصوصیات افراد هستند و آنها را در مجموعه‌ای قرار داده که ابزار تمایز هویت‌شان است. در این بخش از نامه، نام‌هایی چون «کاتب، قاضی، تاجران و صاحبان صنعت»، نشانه گروه‌های شغلی هستند که خدماتی را به دیگران ارائه می‌دهند. «کارگزاران عدل و نظم اجتماعی، جزیه‌دهندگان، پرداخت‌کنندگان مالیات» گروه‌های سازمانی هستند که جهت هدف خاصی به نام پیشرفت گرد هم می‌آیند و طبقه پایین جامعه، نشانه گروه‌های اجتماعی هستند که مجموعه این گروه‌ها، جامعه را ساخته است.

نمودار ۱. مؤلفه‌های تحکم فرمانده به نیروی زیردستش

۲-۲-۲. خطرهای تهدیدگر نظام سالم حکومت

هر حکومتی ممکن است با آسیب‌هایی مواجه گردد که موجب ضعف در عملکرد نظام اداری و سازمانی شده که ثبات و تعادل نظام سالم حکومت اسلامی را مختل کند و باعث تزلزل بنیان آن شود، امام علی(ع) نمونه‌هایی از این آسیب‌ها که جامعه و حکومت اسلامی را تهدید می‌کند برای مالک اشتر تبیین کرده‌اند.

۱-۲-۲-۲. جنگ با خدا

«وَلَا تُنصِبَنَّ نَفْسَكَ حَرْبِ اللَّهِ» (نامه/۵۳). «مبادا خود را برای جنگ با خدا آماده سازی».

از منظر زیبایی‌شناسی، ترکیب اضافی «حَرْبِ اللَّهِ» دلالت بر مفهوم ضمنی ظلم و ستم دارد، همان‌طور که در شرح این تعبیر آمده است؛ جنگ با خدا کنایه از تندی و خشونت با بندگان خدا و ظلم به آنهاست (ن.ک: بحرانی، ۱۹۹۹: ۱۳۴/۵). مردم اساس برپایی و مانایی حکومت هستند و ظلم به آنان موجب فروپاشی کیان آن است و سلامت جسمی و روحی را تهدید کرده و معصیت خداوند را به دنبال دارد که امام(ع) با لحنی تأکیدی حاکم را از این عمل نهی می‌کند.

۲-۲-۲-۲. سوءظن به خدا

«وَلَا تُذْخِلَنَّ فِي مَشُورَتِكَ بَخِيلًا يَغْدِلُ بِكَ عَنِ الْفَضْلِ، وَيَعِدُّكَ الْفَقْرَ، وَلَا جَبَانًا يُضْعِفُكَ عَنِ الْأُمُورِ، وَلَا حَرِيصًا يُزَيِّنُ لَكَ الشَّرَّ بِالْحَقْرِ، فَإِنَّ الْبُخْلَ وَالْحُبْنَ وَالْحِرْصَ غَرَائِزُ شَقِيَّةٌ يَجْمَعُهَا سُوءُ الظَّنِّ بِاللَّهِ.» (نامه/۵۳). «بخیل را در مشورت کردن راه مده که ترا از نیکی و بخشش باز داشته و نه بی‌دل و ترسو را که ترا از کارها سست می‌گرداند و نه حریص را که بسیاری حرص را در نظرت جلوه می‌دهد. پس بخل و ترس و حرص طبیعت‌های گوناگونی هستند که بدگمانی به خدا آنها را گرد می‌آورد».

مشورت و تبادل نظر از امور سفارش شده در فرهنگ اسلامی و پشتیبانی برای انجام بهتر فعالیت هاست. عنصر مشورت، دال بر جنبه اجتماعی بودن انسان دارد و شکلی از ارتباط است. امام(ع) در این فراز

از نامه، استاندار خود را از مشاوره با سه گروه «بخیل، ترسو و آزمند» باز می‌دارد و به‌وسیله سه لقب «بخل، جبن و حرص» هویت و تعلق مشاور به گروه اجتماعی مشخص شده است. بدگمانی به خدا، وجه مشترک بین این سه گروه است که مؤلفه‌های آن عبارتند از بدگمانی به روزی‌دهندگی خداوند و ترس از فقیر شدن در گروه بخیل و حریص، بدگمانی به حافظ و نگهبان بودن خداوند و ترس از اقدام و انجام عمل در گروه ترسو است که سلامت روانی جامعه را تخریب می‌کند.

۲-۲-۳-۳. همسان‌سازی نیکوکار و بدکار

«وَلَا يَكُونَنَّ الْمُحْسِنُ وَالْمُسِيءُ عِنْدَكَ بِمَنْزِلَةِ سَوَاءٍ فَإِنَّ فِي ذَلِكَ تَزْهِيْدًا لِأَهْلِ الْإِحْسَانِ فِي الْإِحْسَانِ، وَتَذْرِيبًا لِأَهْلِ الْأَسَاءَةِ عَلَى الْأَسَاءَةِ وَالرُّمُّ كَلًّا مِنْهُمْ مَا أَلَزَمَ نَفْسَهُ» (نامه/۵۳). «نباید نیکوکار و بدکار نزد تو به یک پایه باشد که آن نیکوکاران را از نیکویی کردن بی‌رغبت سازد و بدکاران را به بدی کردن وادارد و هریک از ایشان را به آنچه گزیده جزا ده».

دال‌های «الْمُحْسِنُ وَ الْمُسِيءُ» رمزگان اجتماعی و مدلول هویت دینی دو گروه نیکوکار و بدکار هستند. برای تحلیل کارکردهای دینی باید معنا و مفهوم باورها و مناسک بسیار متفاوتی آشکار شود که در فرهنگ‌های گوناگون یافت می‌شوند (گیدنز، ۱۳۷۸: ۷۶۸). آنچه امام(ع) در این بخش از آن نهی کرده‌اند یکی از اصول مهم مدیریت صحیح است بدین ترتیب که در نگاه یکسان حاکم به این دو گروه، سستی و بی‌رغبتی به دین و از بین رفتن انگیزه انسان‌ها در انجام امور دینی و مسائل اعتقادی رخ می‌دهد. نوع عملکرد است که باعث تمایز گروه‌ها شده است و پاداش باید برحسب آن باشد، از ساختار نهی «لَا يَكُونَنَّ» در جمله، لزوم برقراری عدالت اجتماعی و رفتاری کدگشایی می‌شود و این ساختار علامت و نشانه‌ای است برای دریافت مفهوم ضمنی عدالت؛ بنابراین رمزگان منطقی است.

۲-۲-۳-۴. دوست و خویشاوندسالاری

«ثُمَّ إِنَّ لِلْوَالِي خَاصَّةً وَ بَطَانَةً فِيهِمْ اسْتِئْثَارٌ وَ تَطَاوُلٌ وَ قِلَّةٌ إِنْصَافٍ فِي مُعَامَلَةِ فَاحِشِمَ مَادَّةَ أَوْلِيكَ بِقَطْعِ سَبَابِ تِلْكَ الْأَحْوَالِ» (نامه/۵۳)؛ «همانا حکمرانان را نزدیکان و خویشانی است که به خودسری و گردنکشی و درازدستی و کمی انصاف خو گرفته‌اند، ریشه ستمکاریشان را با جدا کردن موجبات آن صفات از بین ببر». از دیگر آسیب‌های حکومت این است که خدمتگزار دولت در کار خود از روش اهمیت به دوستان و خویشاوندان و برتری دادن آنان بر دیگران استفاده نماید و بدین‌وسیله حقوق دیگران را تضییع نماید. مدلول عبارت «قِلَّةٌ إِنْصَافٍ فِي مُعَامَلَةِ» سوء استفاده خواص است که در نشانه‌شناسی گپرو رمز منطقی و نشانه عدم برقراری عدالت اجتماعی در بستر جامعه و جایگزینی روابط به‌جای ضوابط یا به‌اصطلاح همان پارتی‌بازیست که تهدیدی برای استمرار و بقای نظام سالم حکومت است که امام علی(ع) خطاب به مالک اشتر «فَاحِشِمَ مَادَّةَ أَوْلِيكَ»، دستور به قطع زمینه‌های آن داده است.

۲-۲-۳-۵. احتکار و تصرف

«وَاعْلَمْ مَعَ ذَلِكَ أَنَّ فِي كَثِيرٍ مِنْهُمْ ضَيْقًا فَاحِشًا، وَشَحًّا قَيْحًا، وَاحْتِكَارًا لِلْمَنَافِعِ، وَتَحَكُّمًا فِي الْبِيَعَاتِ، وَذَلِكَ بَابٌ مَصْرُةٌ لِلْعَامَّةِ، وَعَيْبٌ عَلَى الْوَلَاةِ، فَامْتَنِعْ مِنَ الْإِحْتِكَارِ» (نامه/۵۳). «این را هم بدان که در میان تاجران، کسانی

هم هستند که تنگ‌نظر و بدمعامله و بخیل و احتکار کننده‌اند، که تنها با زورگویی به سود خود می‌اندیشند؛ و کالا را به هر قیمتی که می‌خواهند می‌فروشند، که این سودجویی و گران‌فروشی برای همه افراد جامعه زیان‌بار و عیب بزرگی بر زمامدار است».

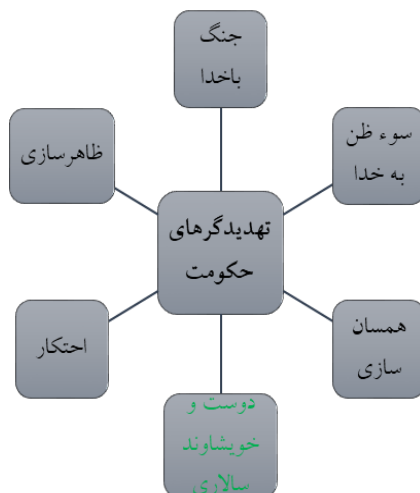
امام علی(ع) به مسأله احتکار تاجران پرداخته و سپس به جلوگیری از آن و نظارت بر کار تاجران امر کرده‌اند. احتکار برای کالا و منافی است که نفع آن عمومی باشد مثل گندم و جو و خرما و غیره و تحکم و تصرف در کالاهای فروختنی بر طبق میل و علاقه مطلق بدون مقید بودن به شریعت و عرف جامعه است و عدول از عدل به سوی رذیلت جور است و عیب آن بر والیان است؛ زیرا قانون عدل به دست آنان است(ن.ک: بحرانی، ۱۹۹۹: ۱۶۰/۵). احتکار و تحکم نشانه سوء استفاده تاجران در زمان نیاز مردم است. تجارت رمز اجتماعی و نشانه گروه شغلی است که با اقتصاد جامعه ارتباط مستقیم دارد و احتکار فعل مخرب اقتصاد و به نوعی توهین به عوام و نادیده گرفتن عدالت اقتصادی است. در نشانه‌شناسی گیرو، توهین صورت منفی و مذموم در آداب معاشرت است و «توهین‌ها با اینکه انواع بسیاری دارند اما قراردادی هستند «مبارزه‌طلبی» یکی از اشکال رمز پرداخته و آیینی‌شده توهین است»(گیرو، ۱۳۸۰: ۱۲۱). می‌توان احتکار را مبارزه‌طلبی علیه اقتصاد عمومی برشمرد که شرایط اقتصادی عامه مردم را دچار بحران و تنگنا می‌کند؛ زیرا مبتنی بر دشمنی و مبارزه علیه منافع و امنیت اقتصادی اقشار جامعه است. اوصاف بخل و تنگ‌نظری هویت اخلاقی تاجران محتکر است.

۶-۲-۲-۲. ظاهرسازی زبردستان

امام علی(ع) در فرازی از نامه، تکیه بر خوش‌گمانی و اعتماد حاکم در گزینش افراد را یکی دیگر از خطرهای تهدیدگر حکومت سالم دانسته‌اند و ظاهرسازی را از نتایج سوء آن برشمرده‌اند: «الرِّجَالُ يَتَعَرَّضُونَ لِلْفِرَاسَاتِ الْوَلَاةِ بِتَصْنُوعِهِمْ وَحُسْنِ خِدْمَتِهِمْ، وَلَيْسَ وَرَاءَ ذَلِكَ مِنَ النَّصِيحَةِ وَالْإِمَانَةِ شَيْءٌ. وَلَكِنْ اخْتَبَرْتَهُمْ بِمَا وُلُّوا لِلصَّالِحِينَ قَبْلَكَ» (نامه / ۵۳). «افراد زیرک با ظاهرسازی و خوش‌خدمتی، نظر زمامداران را به خود جلب می‌نمایند، که در پس این ظاهرسازی‌ها، نه خیرخواهی وجود دارد و نه از امانت‌داری نشانی یافت می‌شود؛ لکن آنها را با خدماتی که برای زمامداران شایسته و پیشین انجام داده‌اند بیازمای».

برای هر اندازه‌گیری هر چیزی مقیاسی وجود دارد و حقیقت هم مقیاسی دارد و از آنجا که انواع مختلفی دارد، مقیاس و روش‌های سنجش آن بر اساس طبیعت حقیقت مختلف است، حقیقت دینی با وحی از جانب خدا و حقیقت فلسفی با فکر و عقل اندازه‌گیری می‌شود. مقیاس حقیقت عرفی، درک و عادت‌های مردم است و حقیقت علمی با مشاهده و تجربه سنجیده می‌شود و کفایت مردان با بررسی اعمالشان شناخته می‌شود (مغنیه، ۱۹۷۹: ۹۱/۴). برای سنجش حقیقت تعهد کاری افراد در منصب‌ها، نگاه حاکم باید مبتنی بر معرفت‌شناسی باشد و نظام شایسته‌سالاری در عزل و نصب مورد توجه قرار گیرد. در منطق امام علی(ع) خیرخواهی و امانت‌داری دو هویت اخلاقی است که چارچوب نظام سیاسی عزل و نصب را تشکیل می‌دهند و عبارت «اخْتَبَرْتَهُمْ بِمَا وُلُّوا لِلصَّالِحِينَ قَبْلَكَ» بر سابقه کاری دلالت دارد که بررسی آن بر پایه عقل و منطق است و میزانی برای سنجش صداقت در عملکرد، تجربه و کاردانی کارکنان و

بطلان ظاهرسازی آنان است. این یک راهکار و برنامه آموزشی و کاری است که امام(ع) در زمینه آگاه سازی از شایستگی و لیاقت افراد ارائه کرده‌اند.

نمودار ۲. مؤلفه‌های تهدیدگر حکومت سالم

۲-۲-۳. ترکیب انسانی-خدایی حکومت‌داری

آمیختگی دین و انسانیت از جمله مواردی است که در سخنان امام علی(ع) در نهج‌البلاغه دیده می‌شود و در زمینه‌های متعددی به رعایت چارچوب خدایی - انسانی بودن حکومت در نامه ۵۳ به مالک دستور داده شده که باعث وحدت و یکپارچگی امت اسلام است و از جایگاه و اهمیت ویژه‌ای در نزد امام(ع) برخوردار است.

۱-۲-۲-۳. انصاف و عدل

«أَنْصِفِ اللَّهَ وَأَنْصِفِ النَّاسَ مِنْ نَفْسِكَ» (نامه/۵۳). «با خدا و مردم به انصاف رفتار کن».

انصاف، نشانه زبانی و دال بر عدالت است که با هم‌نشینی عدل و انصاف به صورت جمله خبری در «الْعَدْلُ الْإِنْصَافُ» (حکمت/۲۳۱) بیان شده است. عدل از نظر لغوی، حد وسط میان افراط و تفریط است طوری که زیادی و نقصان در آن نمی‌باشد بر اساس این اصل، بر میانه‌روی، مساوات، میزان بودن، همانندی و استقامت است (المصطفوی، ۱۳۸۵: ۶۴/۸).

«أَنْصِفِ اللَّهَ»؛ عمل به اوامر خدا و «أَنْصِفِ النَّاسَ»؛ ایجاد عدل در بین مردم و اعطای حق و حقوقشان است (بحرانی، ۱۹۹۹: ۱۴۳/۵). کلمه «أَنْصِفِ» هم‌نشین مشترک «الله و الناس» بیانگر این است که حکومت صرفاً بر پایه امور دینی نیست بلکه ترکیبی از جنبه‌های دینی و انسانی است و یک حاکم هم باید عامل به اوامر خداوند باشد و هم به امور حقوقی مردم رسیدگی کند؛ لذا انصاف رمزگان منطقی - علمی است و نشانه میانه‌روی در همه ابعاد زندگی است.

۲-۲-۳-۲. مردم‌داری

«إِمَّا أَخَّ لَكَ فِي الدِّينِ وَ إِمَّا نَظِيرٌ لَكَ فِي الْخَلْقِ» (نامه/۵۳)؛ «یا با تو برادر دینیند یا در آفرینش مانند تو هستند».

همنشینی دین و خلق، مؤلفه دیگری است که نشانه نداشتن نگاه دینی محض به حکومت است؛ بلکه دیگرانی هستند که به دین تو نیستند ولی انسانند و معیارهای رفتار حاکم با مردم باید بر اساس این دیدگاه شکل گیرد، دیدگاهی که مطابق تجربه اجتماعی و منطقی انسان با انسان است و مدلول برابری انسان‌ها و نفی هرگونه تعصب و قومیت‌گرایی است.

۲-۲-۳-۳. داوری

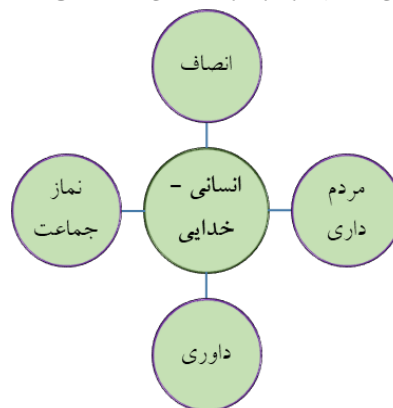
«أَنَّ النَّاسَ يُنْظَرُونَ مِنْ أُمُورِكَ فِي مِثْلِ مَا كُنْتَ تَنْظُرُ فِيهِ مِنْ أُمُورِ الْوَلَاةِ قَبْلَكَ وَ يَقُولُونَ فِيكَ مَا كُنْتَ تَقُولُ فِيهِمْ وَ إِمَّا يُسْتَدَلُّ عَلَى الصَّالِحِينَ» (نامه/۵۳)؛ «مردم به کارهای تو همان نظر می‌کنند که تو به کارهای حکمرانان پیش از خود می‌نگری و درباره تو همان را گویند که تو درباره آنان می‌گویی و به سخنانی که خداوند به زبان بندگانش (از نیک و بد) جاری می‌فرماید می‌توان به نیکوکاران پی برده آنها را شناخت».

توده مردم ناظران آشکار حکومت هستند و افعال و اعمال حاکمان بر زبان مردم جاری می‌شود و بر مبنای آن قضاوت و داوری می‌کنند، با داوری است که اعمال ارزش‌گذاری می‌شوند و نام نیک برجای می‌ماند. به عبارتی زبان رعیت اقلام خداوند سبحان برای ملوک است (ابن‌ابی‌الحدید، ۱۴۰۴: ۳۱/۱۷). دال‌های «يَقُولُونَ فِيكَ - تَقُولُ فِيهِمْ» بر مفهوم داوری کردن دلالت دارند. روش مقایسه کردن اعمال انسان‌ها در داوری بر اساس مشاهدات و محسوسات است و رویکردی برای رسیدن به معرفت نسبی به کنش‌های دیگران است که عقل به کمک حس درباره مفاد آنها داوری می‌کند؛ بنابراین داوری کردن رمزی مبتنی بر نظام معرفتی است؛ زیرا سلسله ارتباط بین نگاه به اعمال افراد سپس سنجش و داوری کردن آنان و بدنبال آن مقایسه‌یشان با دیگران و صحبت کردن در مورد آنان و در نهایت برجای ماندن نام نیک، چارچوب‌های نشانه‌ای هستند برای کسب تجربه و رسیدن به معرفت و شناخت افراد صالح. ذیل این مطلب آمده است اگر کسی صالح باشد و آنرا آشکار نکند خداوند یاد او را به نیکی بر زبان بندگان صالح جاری می‌کند. (راوندی، ۱۴۰۶: ۱۷۲/۳) در زمینه داوری از جمله مواردی که امام (ع) به مالک گوشزد کرده‌اند این است که داوری مردم مربوط به امور ظاهری است اما داوری الهی، امور پنهان را نیز در برمی‌گیرد: وَاللَّهُ يَحْكُمُ عَلَى مَا غَابَ عَنْكَ.

۲-۲-۳-۴. نماز جماعت

«فَاعْطِ اللَّهَ مِنْ بَدَنِكَ فِي لَيْلِكَ وَنَهَارِكَ، مِنْ ذَلِكَ كَامِلًا غَيْرَ مَثْلُومٍ وَلَا مَنْقُوصٍ» «وَإِذَا قُمْتَ فِي صَلَاتِكَ لِلنَّاسِ، فَلَا تَكُونَنَّ مُنْفَرًا وَلَا مُضَيِّعًا، فَإِنَّ فِي النَّاسِ مَنْ بِهِ الْعِلَّةُ وَ لَهُ الْحَاجَةُ» (نامه/۵۳)؛ «پس در قسمتی از شب و روزت، از تن خود به خدا واگذار و کوشش نما که دارای شرایط کمال و بی‌عیب و نقص باشد.» «و هرگاه نماز را با مردم گذاری پس مردم را از خود دور و رنجیده و نماز را ضایع و تباه مگردان؛ زیرا در مردم علیل و بیمار و حاجتمند و کاردار است.»

عبادت‌ها انواعی دارند: عبادت بدنی محض مثل نماز و روزه که امام با کلمه «من بدنک» به آن اشاره کرده است. عبادت مالی محض مثل خمس و زکات و عباداتی که جمع بین این دو (بدنی - مالی) هستند مثل حج؛ زیرا هم عملی صورت می‌گیرد و هم مالی اعطا می‌شود (مغنیه، ۱۹۷۹: ج ۴/۱۰۶). عبادت بدنی نماز در حوزه فردی، حق‌الله و نشانه هویت دینی شخص است و زمانی که وارد عرصه اجتماعی شود (نماز جماعت) حق‌الله و حق‌الناس باهم آمیخته می‌شوند؛ بنابراین بر هویت دینی و اخلاقی فرد در جامعه به صورت همزمان دلالت دارد. «شکل‌گیری هویت فردی در فرآیندهای اجتماعی شدن، ریشه دارد و هویت به‌صورت صفات افراد تجسم یافته هستند در هویت اجتماعی امر جمعی و امر فردی در یک قالب جای می‌گیرند» (جنکینز، ۱۳۸۱: ۳۶ و ۴۴). نماز جماعت تجلی این دو هویت است و در اقامه آن باید یکی از قوانین اجتماعی یعنی در نظر گرفتن شرایط جسمانی عموم مردم رعایت شود که عبارت «فَلَا تَكُونَنَّ مُتَفَرِّقًا وَلَا مُصَيِّعًا» رمز اعتدال و عدالت رفتاری در ایفای حق‌الله و حق‌الناس است زمانی که حق‌الله در بستر اجتماع شکل گیرد و در غیر این‌صورت (نماز فرادا) تعبیر «كَاِمِلًا غَيْرَ مَثْلُومٍ وَلَا مُنْقُوصٍ» نشانه حق‌الله محض است که باید بدون نقص و کاستی انجام شود و هویت دینی فرد مطرح است.

نمودار ۳. مؤلفه‌های ترکیب انسانی - خدایی حکومت‌داری

۳. نتیجه‌گیری

از بررسی رمزگان‌های نشانه‌شناختی پی‌یر گپرو در نامه ۵۳ نهج البلاغه نتایج زیر حاصل شد: این نامه مخاطب نمادین دارد و در واقع گنش جمعی را در برمی‌گیرد و آئینه تمام‌نمایی از دستورهای حکومتی در زمینه‌های مختلف اجتماعی، دینی، اقتصادی، سیاسی و فرهنگی است، امام علی (ع) مردم را عنصر واحدی برای استواری حکومت می‌داند و رضایت‌مندی مردم، اصل مهمی در زمامداری و نشانه شایستگی مدیران دانسته است؛ بنابراین بیان اصول و قواعد شکل‌گیری ارتباط کارگزاران با مردم در نامه ۵۳ از اهمیت والایی برخوردار شده است. برای بیان این قواعد و قوانین، کارکردهای مختلف زبانی (ارتباطی، انتقال اطلاعات و برانگیختن احساسات) وجود دارد که براساس رمزگان‌های منطقی، زیبایی-شناسی و اجتماعی مورد تحلیل قرار گرفته‌است.

با توجه به محتوای حکومتی و کشورداری نامه، سه محور اصلی در آن دیده می‌شود که عبارتند از: تحکم شدید فرمانده به نیروی زیردستش، خطرهای تهدیدگر نظام سالم حکومت و ترکیب خدایی - انسانی امور در حکومت‌داری. کثرت استعمال فعل امرونهی نشانه غلبه روح تحکم بر نامه است. منظومه واژگانی که در محورها دیده می‌شود با دلالت‌های ضمنی بر مفاهیم متعدد در زمینه‌های اجتماعی، دینی، اقتصادی، سیاسی و فرهنگی اشاره دارند. مفهوم عدالت اجتماعی و رفتاری از جمله رمزگان‌های منطقی است که با تجربه‌های عینی به تبیین نشانه زبانی در این مفهوم پرداخته است و مخاطب آن حاکم است که در سه محور تحکم در جهت ضرورت و لزوم اجرای آن و محور تهدیدگر نظام در عدم برقراری آن بین اقدار جامعه و در محور خدایی - انسانی به منظور اجرای عدل در امور دینی و انجام اوامر الهی و امور انسانی و اعطای حقوقشان بیان شده است.

در دستورات امام علی(ع) زمانی که بحث حقوق بین حاکم و مردم و الگوهای ارتباطی میان آنان مطرح است، از دلالت ضمنی و شگردهای بلاغی همچون استعاره، کنایه، مجاز و تشبیه بهره گرفته است به منظور تحریک احساسات و عواطف مخاطب تا ذهن را به چالش جست‌وجوی معنای مقصود از میان معانی کلمات بکشاند که در حوزه رمزگان‌های زیبایی‌شناسی قرار می‌گیرد. در رمزگان اجتماعی، هویت دینی و اخلاقی کارگزاران از اهمیت بالایی برخوردار است و امام(ع) بیشتر در محور خطرهای تهدیدگر نظام بر آن تأکید کرده‌اند؛ زیرا آراسته بودن به این دو هویت مهمترین عامل در اجرای عدالت اجتماعی، رفتاری و اقتصادی خواهد بود؛ زیرا طبق گفته امام علی(ع) در خطبه ۱۵ نهج البلاغه «در عدل گشایشی برای عموم است» و از سوءاستفاده خواص از عوام که باعث گسترش فقر در جامعه می‌شود، جلوگیری می‌کند.

نکته قابل توجهی که در نامه به چشم می‌خورد؛ استعمال صیغه مضارع در بیشتر افعال به کار رفته در نامه است که خود دلیلی بر گسترش و قابل انطباق بودن شیوه‌های آموزشی کشورداری امام(ع) به همه دوره‌ها و زمان‌هاست و شرح برنامه جامع مدیریتی که مستمر و مداوم بوده در گذشته و آینده و رنگ کهنگی نمی‌پذیرد.

منابع

- ابن‌ابی‌الحدید، عبدالحمید بن هبة‌الله (۱۴۰۴). شرح نهج‌البلاغه. الطبعة الثالثة. قم: منشورات مكتبة آیت‌الله العظمی المرعشی النجفی.
- ابن‌فارس، ابی‌الحسین احمد (۱۹۷۹). مقاییس‌اللغة. دمشق: دارالفکر.
- احمدی، بابک (۱۳۷۰). ساختار و تأویل متن؛ نشانه‌شناسی و ساختارگرایی. تهران: نشر مرکز.
- بحرانی، ابن‌میثم (۱۹۹۹). شرح نهج‌البلاغه. بیروت: دارالثقلین.
- ثانی، قدور عبدالله (۲۰۰۴). سیمائیة الصورة: مغامرة سیمائیة فی أشهر الإرسالیات البصریة فی العالم. وهران: دارالغرب للنشر و التوزیع.
- الجرجانی، ابوبکر عبدالقاهر (۲۰۰۴). دلائل الإعجاز. تعلیق: محمود محمد شاکر. مصر: مكتبة الخانجي.
- جنکینز، ریچارد (۱۳۸۱). هویت اجتماعی. ترجمه تورج یاراحمدی. تهران: نشر و پژوهش شیرازه.
- چندلر، دانیل (۱۳۸۷). مبانی نشانه‌شناسی، ترجمه مهدی پارسا. تهران: انتشارات سوره مهر.
- خاقانی اصفهانی، محمد و قاسم پیوندی، زهرا (۱۳۹۰). بررسی سبک‌شناختی فرمان حکومتی امام علی (ع) به مالک اشتر. فصلنامه کتاب‌قیم، سال اول، شماره ۳، ۱۲۹-۱۴۴.
- دینه‌سین، آنه‌ماری (۱۳۸۰). درآمدی بر نشانه‌شناسی. ترجمه مظفر قهرمان. آبادان: نشر پرسش.
- رواندی، سعیدبن هبة‌الله (۱۴۰۶). منهج‌البراعة فی شرح نهج‌البلاغه، قم: مكتبة آیت‌الله المرعشی العامة.
- سجودی، فرزانه (۱۳۸۷). نشانه‌شناسی کاربردی. تهران: نشر علمی.
- سوسور، فردینان دو (۱۳۹۲). دوره زبان‌شناسی عمومی. ترجمه کوروش صفوی. تهران: هرمس.
- سیبیاک، تامس آلبرت (۱۳۹۱). نشانه‌ها درآمدی بر نشانه‌شناسی. ترجمه محسن نوبخت. تهران: انتشارات علمی.
- شرتونی، رشید (۱۳۸۳). مبانی العربية فی الصرف و النحو. تهران: اساطیر.
- صفوی، کوروش (۱۳۹۳). آشنایی با نشانه‌شناسی ادبیات. تهران: نشر گیسوم.
- (۱۳۷۷). زبان‌شناسی و ادبیات (تاریخچه چند اصطلاح). تهران: انتشارات هرمس.
- فرحان الطائی، نعمة دهش (۲۰۱۱). نهج‌البلاغه فی ضوء اللغة الإجتماعی، نعمة رحیم کریم العزاوي. كلية التربية - ابن رشد. جامعة بغداد.
- فیض‌الاسلام اصفهانی، علی نقی (۱۳۶۸). ترجمه و شرح نهج‌البلاغه. تهران: انتشارات فقیه.
- قائمی، مرتضی و محمدی، مریم (۱۴۰۰). رابطه صدای دستوری و اندیشه نویسنده (در نامه امام علی علیه السلام به مالک اشتر نخعی). فصلنامه پژوهشنامه نهج‌البلاغه، سال نهم، شماره ۳۶، ۶۱-۸۲.
- DOI: 10.22084/NAHJ.2021.24954.2714
- گیدنز، آنتونی (۱۳۷۸). تجدد و تشخیص: جامعه و هویت شخصی در عصر جدید. ترجمه ناصر موققیان. تهران: نشر نی.
- گیرو، پی‌یر (۱۳۸۰). نشانه‌شناسی. ترجمه محمد نبوی. تهران: آگاه.
- ون لیوون، تتوون (۱۳۹۵). آشنایی با نشانه‌شناسی اجتماعی نخبین‌های زبان‌شناسی. ترجمه محسن نوبخت. تهران: نشر علمی.
- مصطفوی، حسن (۱۳۸۵). التحقیق فی کلمات القرآن الکریم. تهران: مرکز نشر آثار العلامة المصطفوی.

- مغنیه، محمدجواد (۱۹۷۹). *فی ظلال نهج البلاغه*. الطبعة الثالثة. بيروت: دارالعلم للملایین.
- هال، استیوئرت (۱۳۹۳). *معنا، فرهنگ و زندگی اجتماعی*. ترجمه احمد گل محمدی. چاپ دوم. تهران: نشر نی.
- Danesi, M. (2004). *Messages, Signs, and Meanings A Basic Textbook in Semiotics and Communication*. 3rd ed. Toronto :Canadian scholars Press.